

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه علامه طباطبائی

پردیس آموزش های نیمه حضوری

عنوان :

بررسی ساختار گویش لری شهرستان درّه شهر

استاد راهنما :

دکتر غلامرضا مستعلی پارسا

استاد مشاور :

دکتر شیرزاد طایفی

استاد داور : دکتر اورنگ ایزدی

گردآورنده :

آیت الله بهرامی

سال ۱۳۹۰

این رساله برگ سبزی است

تقدیم به :

روح پاک پدرم ،

مادر مهربانم ،

فرشته زندگیم ، همسرم

و فرزندانم ، نیما ، نعیم و نوید که خستگی ام را با آنها تقسیم کرده ام .

دانشگاه علامه طباطبائی

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها

عنوان : بررسی ساختار گویش لری شهرستان دره شهر	
نویسنده / محقق : آیت الله بهرامی	
استاد راهنما : دکتر غلامرضا مستعلی پارسا	
استاد مشاور / استاد داور : دکتر شیرزاد طایفی / دکتر اورنگ ایزدی	
کتابنامه : واژه نامه : دارد	
نوع پایان نامه : بنیادی	توسعه ای
مقطع تحصیلی : کارشناسی ارشد	کاربردی
سال تحصیلی ۸۹-۹۰	
محل تحصیل : تهران پردیس آموزشهای نیمه حضوری دانشگاه علامه طباطبائی	
تعداد صفحات : ۹۰ گروه آموزشی : زبان و ادبیات فارسی	
کلید واژه ها به فارسی : گویش لری گونه دره شهر	
کلید واژه ها به زبان فارسی : وند، بدیع ، گویش ، دره شهر ، ریشه شناسی ، لُری ، کلمات قرضی ، فارسی میانه ، فعل ساده ، پسوند ، پیشوند ، واژه شناسی ، استعاره ، واژه سازی	
کلید واژه ها به زبان انگلیسی : affix , coinage, Dialect , darrashahr , etymology , lurish, loan word, middel persian, simple verb ,suffix, prefix, morphology ,metaphor, word formation.	

چکیده

الف : موضوع و طرح مساله (اهمیت موضوع و هدف) : شناسایی گویش لری گونه درّه شهر و راه های حفظ و حراست از آن به عنوان یکی از گویش های متعلق به زبان فارسی.

ب: مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع ، چارچوب نظری و پرسش ها و فرضیه ها :

بسیاری از ویژگی های گویش لری گونه ی دره شهر در متون نثر و نظم فارسی قرون چهار و پنج هجری قمری وجود دارد. با شناسایی ساختار این گویش و ویژگی های مشترک آن با متون نثر و نظم دوره های یادشده، می توان به غنای زبان فارسی کمک کرد ؛ زیرا در صرف ، نحو، وند ها ، بدیع و واژگان با هم اشتراک زیادی دارند .

ج: روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم ، روش تحقیق ، جامعه ی مورد تحقیق ، نمونه گیری و روش های نمونه گیری ، ابزار اندازه گیری ، نحوه اجرای آن ، شیوه گرد آوری و تجزیه و تحلیل داده ها :

پژوهش حاضر بر پایه ی دو روش کتابخانه ای و میدانی صورت گرفته است . در روش کتابخانه ای از متون کهن نظم و نثر فارسی ، فرهنگ لغت ها ، دستور زبان ها ، تاریخ زبان فارسی و منابع زبان شناسی استفاده شده است ، و در روش میدانی از طریق گفتگو با گویشوران و پرسش شفاهی از آنان به انجام رسیده است .

د: یافته های تحقیق :

گویش لری گونه ی درّه شهر ارتباط نزدیکی با زبان فارسی دری دارد و تا به امروز به حیات خود ادامه داده است . امروزه به خاطر پیشرفت صنعت و تکنولوژی ، هجوم فرهنگ بیگانه ، زندگی شهر نشینی و علاقه نسل جوان به زبان فارسی این گویش مورد بی مهری قرار گرفته است . در این رساله زیبایی های گویش لری و اصالت های درونی و قدمت آن و پیوند آن با زبان فارسی معرفی شده است . به این امید که به حفظ و تداوم آن کمک کند .

پیشنهادها:

۱- اجرای برنامه های سازنده ی فرهنگی با گویش رایج در هر استان از طریق رسانه ملی .

۲- حضور مستقیم و دلسوزانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی در بین اقوام مختلف به منظور ارتباط با گویشوران برای معرفی گویش آن ها از طریق مدارس و دانشگاه ها .

۳- مطالعه و شناسایی گویش ها و جلوگیری از متروک شدن آن ها .

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می نمائیم .

نام استاد راهنما :

رئیس کتابخانه :

سمت علمی :

نام دانشکده :

چهار

اشاره و سپاس گزاری

در نوشتن رساله ی حاضر ، آقایان دکتر غلامرضا مستعلی پارسا و دکتر شیرزاد طایفی نقش بسزایی داشتند؛
بنده از ایشان فروتنی ، دلسوزی ، گشاده دستی و انسانیت را آموختم .تشویق ها و راهنمایی ها و کمک های بی
دریغ این دو استاد بزرگوار باعث شد تا افق های تاریک پژوهش برای من روشن شود و با آرامش و اطمینان
تحقیق خود را انجام دهم امیدوارم خداوند به دو استاد یاد شده و تمامی کسانی که مروج علم و انسانیت هستند
طول عمر با عزت عنایت فرماید .

فهرست مطالب:

۱-۲	مقدمه.....
۳	پیشگفتار.....
۴	راهنمای خواننده.....
	فصل اول : توصیف دستگاه واجی در گویش لری گونه دره شهر
۵-۶	توصیف واژه ها.....
	توصیف همخوان ها
	توصیف مصوت های مرکب
۷-۱۱	فرآیندهای واجی.....
	همگون سازی
	ابدال
	قلب
	حذف
	ادغام
	افزایش
	فصل دوم: توصیف ساختمان واژه:
۱۲	تکواژ.....
۱۳-۱۴	ساختمان هجا.....
۱۵	خوشه های همخوانی.....
۱۶-۱۷	ساختمان واژه.....
	ساده
	مشتق
	مرکب
	فصل سوم: توصیف هسته ، صرف فعل و ضمائر
18	اسم (هسته).....
۱۹-۲۱	ضمایر.....
۲۱-۲۳	ساختمان افعال.....

نمونه ای از صرف فعل ها

۲۳-۲۴.....	صیغه مجهول.....
۲۵.....	جمله ی مجهول.....
۲۶-۲۹	مصدر.....
۳۰	وامگیری واژگانی.....
۳۰-۳۱.....	تحول در زمانی واژگان.....
۳۱-۳۲	شیوه های کلمه سازی.....
	فصل چهارم:جمله
۳۳-۳۵.....	اقسام جمله .....
۳۵.....	حروف ربط.....
35.....	حذف .....
36.....	نقش های نحوی.....
37.....	انواع قید .....
۳۸.....	معرفه.....
۳۹.....	نکره .....
۳۹.....	وندها.....
۴۰.....	اقسام اضافه .....
۴۰-۴۱	جایگاه فعل در جملات گویش لری .....
۴۱-۴۴.....	نمودار اجزای جمله.....
۴۵.....	شبه جمله .....
۴۵.....	نام آوا .....
۴۶.....	آهنگ.....
47-69.....	فصل پنجم : ریخت شناسی واژگان گویش لری گونه ی دره شهر.....
	فصل ششم :
70-83.....	بدیع در اشعار محلی .....

شکوه از معشوق

ناله ی دل

فهرست اصطلاحات به کار رفته در پژوهش (واژه نامه) 83-86

فهرست منابع و مآخذ مورد استفاده در پژوهش..... ۸۷-۸۹

فصل اول :

توصیف دستگاه واجی
(واکه ها و همخوان ها)
در گویش لری گونه درّه
شهر

فصل دوم :

توصیف ساختمان واژه

فصل سوم :

توصیف اسم به عنوان
هسته و صرف فعل و ضمائر

فصل چهارم :

جمله و نقش های نحوی

فصل پنجم :

ریخت شناسی و اژگان گویش

لری گونه درّه شهر

فصل ششم :

بديع در اشعار محلی

مقدمه

دره شهر در تاریخ مسمی به نام های مختلفی بوده است که معروف ترین آنها (مهرگان کده) است که بعدها اعراب به آن (مهرجان قذق) گفته اند . از دیگر اسامی مشهور آن که تاکنون نیز رایج می باشد، صیمره (صیمره) است ، که برگرفته از نام رودخانه ای دائمی و پر آب می باشد. این رودخانه در پایان دشت های حاصلخیز و شانه بر میله کوه خوزستان در گذر است و نام دیگر آن ماداکتو می باشد .

واین حوقل در کتاب « صورة الارض » نیز از این خطه با نام صیمره یاد کرده است آن را این گونه تعریف می کند : « شهری که بناهای آن مانند موصل نواحی سرد سیر و گرمسیر و آبها و درختان و کشتهای بسیار دارد ؛ این شهر جایی با صفا است و در خانه ها و کویهای آنها آب جریان دارد »^۱

البته بقایای این شهر که ابن حوقل از آن نام برده است ، امروز بر جای است و یکی از آثار بسیار دیدنی و عبرت انگیز می باشد که در جنوب غربی شهر کنونی دره شهر واقع است و به نام محلی (کلک calek) یعنی خرابه خوانده می شود .

در شهر کنونی دره شهر، مردمانی با نشان قبایل مختلف و گویش های گوناگون زندگی می کنند که آنها را بر اساس طایفه می توان تقسیم بندی کرد . این در حالی است که زبان اصلی مردم این شهر لری است و لک ها ، عرب ها و کردها همه مهاجر هستند .

^۱. شعار ، ترجمه ي صورة الارض ، ص ۱۱۲.

طوایف مختلفی که در شهرستان دره شهر زندگی می کنند، عبارتند از :

۱ - بیرانوند ۲- زینی وند ۳- میر ۴- دیرکوند ۵- سیاه سیاه ۶- کولیوند (لک ها)

خاستگاه اصلی این اقوام سرزمن قایدالو (خرم آباد) کنونی بوده است ؛ البته صیمره با مهرگان کده تا پایان دوران ساسانی محل برگزاری جشن های مهرگان و یکی از تمدن های کهن ایلام بوده که مقر اصلی آن شهر کنونی شوش نام داشته است .

مردم دره شهر دلبستگی فوق العاده ای به شاهنامه داشته اند و شاهنامه خوانی آنها ، یک رسم بسیار با شکوه و ارزنده بوده است . شاید این دلبستگی ناشی از روح سلحشوری و جنگجویی آنها بوده است. در هر حال قوم لر در سرزمین دره شهر، هم از نظر فرهنگ و زبان و هم از نظر آثار باستانی و شهر قدیمی ماداکتو، دارای ویژگی هایی است که می تواند موضوعی مناسب برای تحقیق و پژوهش محققان باشد . در حیطه ادب و شعر، شاعران محلی به زبان بومی خود و زبان فارسی اشعار زیبایی دارند که با مهارت از آرایه های لفظی و معنوی بهره جسته اند و در شعر اکثر آنها طبیعت به تصویر کشیده شده است .

گوش های رایج مردم دره شهر عبارتند از : لر - لک - کرد - عرب

اگر به گوش این سرزمین کهن نظری گذرا داشته باشیم گوش غالب این مردم لری ، و بعد گوش لکی در درجه دوم است که در ریشه باهم اشتراک دارند و بازمانده ای از پیکره ی زبان های ایران باستان می باشند . گوش لری گونه دره شهر به خاطر همجواری با لکی و کردی و عربی تا حدودی از گوش لری خرم آباد فاصله گرفته است و آمیختگی گوش دره شهر با گوش های یاد شده بیشتر است ؛ زیرا اصطلاحات و کلمات کهن همدیگر را در خود حفظ کرده است .

کردی این منطقه با کردی کردستان و کرمانشاه تفاوت دارد، اگرچه منشعب از یک خانواده هستند . شیوه ی جمله بندی و قواعد دستوری گوش های رایج دره شهر به هم نزدیک است و در تلفظ تفاوت آنها آشکار می شود و گوش ها به اندازه ای همدیگر را تحت تاثیر قرار داده اند که تمام گویشوران مقاصد همدیگر را می فهمند و در امر ارتباط با مشکل مواجه نمی شوند. اگر چه در تلفظ تفاوتی داشته باشند ؛ گوش عربی متعلق به کسانی است که به صورت مهاجر وارد منطقه شده اند و گوش آنها در گوش لری تاثیر گذاشته است.

پیشگفتار

در کشور پهناور ایران بیش از صد گویش وجود دارد که مربوط به فارسی دوره های باستان و پهلوی هستند ، که شاخه ای از هند و اروپایی محسوب می شود . یکی از این گویش ها، لری است.

« دو گویش لری و لکی به دلیل قرار گرفتن در حوزه ی فرهنگی پهلوی یا فله یا پهلوی و نزدیکی مرکز تیسفون یا دل ایران شهر ، دور ماندن از مسیر هجوم های نظامی و فرهنگی دگرگونی های ناشی از آنها و متمرکز نبودن لرها در یک منطقه به نام شهر ، می تواند برگرفته و باقیمانده ی زبان پهلوی باشد»^۲

در گویش لری کلماتی وجود دارد که با اندک تغییری ، شکل اوستایی و پهلوی آنها مشخص می گردد . اصلی ترین منبع فرهنگی هر قومی ، زبان آنها است و اهمیت هر گویشی بیشتر و بالاتر از سنگ نوشته هایی است که ما را با تاریخ گذشته ی خویش آشنا می کند . گویش لری در مناطق مختلفی از جمله : بختیاری ، بخش هایی از خوزستان ، فارس ، کهگیلویه و بویراحمد و لرستان تکلم می شود که گونه ی دره شهر تداوم گویش خرم آباد است .

تکلم مردم دره شهر هشتاد درصد شبیه به زبان مردم لرستان است؛ اما به دلیل همجواری با کردی و لکی تحت تاثیر همدیگر قرار گرفته اند ، که تفاوت اصلی آنها در تلفظ آواها است . تکنولوژی ، صنعت و محصولات فرهنگی جدید و عدم علاقه ی نسل جدید به پیشینه ی گویش خویش ، خطر انقراض این گویش ها را افزایش داده است ؛ لذا نیاز به حمایت دلسوزانه ی مسئولان فرهنگی دارد و وظیفه ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی ضرورت خود را بیشتر نشان می دهد . مطالعه بر روی این گویش ها و نوشتن درباره آنها خطر نابودی آن ها را برطرف می کند . در این رساله ساختار گویش لری گونه ی (دره شهر) و بدیع اشعار محلی و پیشینه ی کلمات بررسی می گردد . امید است که در آینده بتواند منبعی مفید برای علاقمندان باشد .

^۲ ابوالقاسمی ، تاریخ زبان فارسی ، ص ۸۹ .

راهنمای خواننده

آهنگ خیزان (سئوالی)

آهنگ افتان (خبری)

: نشانه واج

[ ] : نشانه آوا

ب ف : برابر فارسی که در مقابل کلمات لری می آید .

ل : لُری همان گونه ی درّه شهری

:: کشش مصوت در گویش لُری

˘ : این علامت اگر بر روی s بیاید، š "ش" تلفظ می شود،

و اگر بر روی a بیاید، ā "آ" خوانده می شود ،

و اگر بر روی c بیاید، č "چ" می خوانیم و اگر بر روی z بیاید، ž صدای "ژ" می دهد .

- : علامت خط تیره اگر بر روی، u قرار گیرد، ū را "او" می خوانیم.

= : علامت مساوی بین لری و معادل فارسی آن به کار رفته است .

ص: صفحه

صص : صفحات

م : مصدر

ج: جلد

فصل اول : توصیف دستگاه واجی (واکه ها و همخوانها) در گویش لری گونه درّه شهر

واکه ها (مصوت ها) ^۳

اَ ، a ، پیشین و باز ، مانند واج دوم کلمه ی ، شَبَ

اِ ، e ، پیشین و نیمه باز مانند ، واج دوم کلمه دِل

اُ ، o ، پسین و کوتاه ، مانند واج دوم کلمه گُل

آ ، a ، پیشین و باز مانند واج دوم کلمه داس

او ، U ، پسین و بسته ، مانند واج دوم کلمه زود

ای ، i ، پیشین و بسته مانند واج دوم کلمه سیب

صامت ها (همخوان ها)

B ، ب ، دو لبی واک دار ، مانند حرف اول کلمه بار

P ، پ ، دو لبی بی واک ، مانند حرف اول کلمه پار

T ، ط و ت ، دندانی بی واک ، مانند حرف اول کلمه تیر

S ، س و ص و ث ، لثوی سایشی بی واک مانند حرف اول کلمه سرد

J ، ج ، لثوی کامی واک دار ، مانند حرف اول کلمه جَد

č ، چ ، لثوی کامی سایشی بی واک ، مانند حرف اول کلمه چرم

H ، بیانگر ه ، ح ، چاکنایی سایشی بی واک ، مانند حرف اول کلمه همگان

x ، خ ، ملازی سایشی بی واک ، مانند حرف اول کلمه خوب

D ، د ، دندانی واک دار ، مانند حرف اول کلمه دل

r ، ر ، لثوی لرزشی واک دار ، مانند حرف اول کلمه رَسین (لری)

Z ، ز ، ظ ، ض ، لثوی کامی سایشی واک دار ، مانند حرف اول کلمه زمین

ž ، ژ ، لثوی کامی سایشی واک دار ، مانند حرف اول کلمه ژاله و کلمه ژژو (لری)

š ، ش ، لثوی کامی سایشی بی واک ، مانند حرف اول کلمه شام

γ ، غ ، ملازی سایشی واک دار ، مانند حرف اول کلمه غم

F ، ف ، لب و دندانی بی واک ، مانند حرف اول کلمه فردا

q ، ق ، ملازی واک دار ، مانند حرف اول کلمه قوم

؟ ، انسدادی چاکنایی واک دار ، مانند حرف اول کلمه احسان

K ، ک ، نرمکامی انفجاری بی واک ، مانند حرف اول کلمه کیف

g ، گ ، نرمکامی انفجاری واک دار ، مانند حرف اول کلمه گوش

³بثمره ، آواشناسی زبان فارسی ، صص ۵ و ۶ .

L ، ل ، لثوی روان واک دار ، مانند حرف اول کلمه لُر
M ، م ، دو لبی خیشومی واک دار ، مانند حرف اول کلمه مار
N ، ن ، لثوی خیشومی ، مانند حرف اول کلمه نان
ŋ ، ن ، نرمکامی خیشومی (قبل از ک و گ می آید) ، مانند حرف اول کلمه نگاه و حرف دوم کلمه منگاو)
لری)
V ، و ، لب و دندانی سایشی واک دار ، مانند حرف اول کلمه واج
Y ، ی ، کامی واک دار ، مانند حرف اول کلمه یاد
Ow ، مرکب ، مانند جَو jow
ey ، مرکب ، مانند می mey

فرآیندهای واجی

«واج شناسان واج را کوچکترین واحد صوتی ممیز معنی که از تقطیع دوم زبان به دست می آید، تعریف کرده اند.»^۴ واج را می توان صورت ملفوظ حرف دانست؛ بنابراین حرف گونه ی نوشتاری واج است. از ترکیب واج هجا تشکیل می یابد.

هر نوع دگرگونی را که روی نوع، محل و تعداد واجهای یک زبان اعمال می شود، فرآیند واجی می گویند و گویش ها هم از قاعده زبانها پیروی می کنند. در ذیل فرآیندهای واجی گویش لری گونه ی درّه شهر بررسی می شود:

۱- همگون سازی: یعنی دو واج در درون یک هجا بر روی هم تاثیر گذاشته، در نتیجه همگون و

همرنگ می شوند؛ مانند:

انبار: امبار، امار

شنبه: شمبه، شمه

دنبه: دمبه، دمه

مجتبی: مشتبی

اجتماع: اشتماع

پنج تا: پنش تا

چهارپا: چهاروا

چمبر: چمبر

منبر: ممبر

سنبل: سمبل

پنبه: پنبه، پمه pama

اشتباه: اجتباه

۲- ابدال تاریخی: در یک واژه یک واج به واج دیگر بدل می شود، که در گویش لری تلفظ این قاعده

بیشتر به خاطر سهولت انجام می شود.

الف: واج «ب» در آخر کلمات چند حرفی که بعد از «الف» قرار گرفته باشد، و ساکن هم باشد، به واو بدل می شود؛ مانند:

آسیاب: آسیاو asyāw

خواب: خواو xāw

خراب: خراو xerāw

^۴ باقری، مقدمات زبان شناسی، ص ۱۵۱ و فرشیدورد، دستور مفصل امروز ص ۵۷۲.